

CONFLICTUL SOCIAL – ANALIZĂ CONCEPTUALĂ ȘI TIPOLOGIE

I.L.col. DUMITRU POPOVICI

1. CRIZĂ SOCIALĂ – CONFLICT SOCIAL

Încercări de a lămuri conceptul de criză în viața socială au fost multe, noi limitându-ne la conceptul elaborat de J.Habermans, iar în viziunea sistemică la M.Janicke¹. După concluziile celor doi autori noțiunea de criză socială revendică situația în care sistemul social nu mai are posibilitățile necesare de soluționare care ar garanta stabilitatea sistemului, păstrarea identității sale. El este într-o stare care reclamă modalități de rezolvare care duc la schimbare, la transformare. J.Habermans evidențiază, referindu-se la realitatea apariției crizelor în sistem: „Crize pot apărea în diferite locuri; la fel de diferite sunt formele de apariție în care se impune o tendință de criză”². Analiza tendințelor de criză posibile în sistemul social indică fără putință de tăgadă identificarea fenomenului de criză socială cu acela de conflict social. Criza este momentul din dezvoltarea socială (globală sau endemică) în care instrumentele de conciliere la dispoziția societății nu mai sunt operante fiind necesară intervenția instrumentelor de rezolvare a tendințelor opuse ce se manifestă. Termenul de criză provine de la *crisis* care înseamnă judecată, crino-judec, ceea ce sugerează participarea conștientă a omului, a grupului social la inițierea mijloacelor prin care realitatea conștientizată poate fi rezolvată.

Desigur că aceste câteva note caracteristice ale crizei sociale ne permit să apreciem identitatea acestui concept cu cel de conflict social. Nu există nici un indiciu care să arunce o umbră de îndoială asupra identității³.

2. PROBLEMĂ SOCIALĂ – CONFLICT SOCIAL

Noțiunea problemă este des utilizată și răspândită în inventarul nostru de exprimare în foarte multe situații. Vorbim de probleme personale, probleme filosofice și științifice⁴ și chiar de problema problemelor, toate expresiile sugerând

¹ M.Janicke, *Herrschaft und Krise*, Opladen, 1973.

² J.Habermans, *Cunoaștere și comunicare*, București, Edit. Politică, 1983, p. 279.

³ Nu avem în vedere aici situațiile din limbaj în care criza este identificată cu lipsa, ca de exemplu în expresiile: criză alimentară, de materii prime, a petrolului etc. Se disting ușor deosebirea dintre semnificația de mai sus și cea implicată în criza economică, politică, culturală.

⁴ L.Blaa, *Despre conștiința filosofică*, în *Opere*, vol.8, *Trilogia cunoașterii*, București, Edit.Minerva, 1983, p.99-107.

stări de dezechilibru prezente în zona obiectivă sau în cea subiectivă. Analiza funcționării sistemului social, a antroposferei, a generat conceptul problemă socială, iar corpul teoretic „care să analizeze mecanismele activității diferitelor sisteme de formare și soluționare a problemelor particulare, să identifice punctele critice, să sugereze strategii mai eficiente”⁵ alcătuiește o „teorie a problemelor sociale” care este „o parte a teoriei organizării și funcționării sistemelor sociale”⁶.

În concepția lui C.Zamfir, inspirată din lucrări de referință apărute după al doilea război mondial consacrate problemelor sociale (J.Douglas, A.Etzioni, K.R.Merton etc.), problema socială este „un proces social, o caracteristică, o situație despre care societatea sau un subsistem al ei consideră că trebuie schimbată”⁷. Problema socială desemnează o dereglare în viața societății, adică o solicitare obiectivă pe care organismul social o adresează sieși pentru a putea să-și păstreze funcționalitatea. Problema socială poate fi funcțională (când trebuie creat ceva nou), sau disfuncțională (când ceva trebuie înlăturat); în ambele situații rezolvarea poate duce la schimbare socială. C.Zamfir consideră problema socială și acele disfuncționalități ale vieții sociale care nu se cer rezolvate, care pot fi trecute (datorită inexistenței unei soluții satisfăcătoare în momentul conștientizării problemei) în stare latentă, situație în care nu mai conturbă sistemul social. De asemenea, probleme sociale sunt și dereglările din unele subsisteme ale sistemului social; la orice nivel al organizării sociale, pentru componentii săi orice proces perturbator este o problemă socială.

Se poate degaja următoarea concluzie: conflictul social este o problemă socială dar nu orice problemă socială este conflict social. Atunci când „procesul social”, „caracteristica”, „situația” ca să folosim terminologia lui C.Zamfir, care trebuie schimbate, ajung în acea etapă a devenirii lor în care rezolvarea este iminentă pentru că presiunea asupra vieții sociale nu mai poate fi suportată de aceasta, problema socială devine conflict social. În al doilea rând, conflictul social presupune un câmp macrosocial al manifestării sale și nu unul microsocal; altfel spus, numai problemele care afectează macrosocialul au posibilitatea să se transforme în conflicte sociale, celelalte rămân probleme sociale. Conceptul problemă socială acoperă deci o arie mult mai mare din cea a funcționalității vieții sociale decât conflictul social.

Analiza realizată în vederea evidențierii unor delimitări conceptuale ne-a dus în fața relevării sufletului sau rațiunii conflictului social:

1. are loc în viața socială ca tip de relație intergrupală. Problematicele conflictului social nu poate fi inclusă în rândul relațiilor interpersonale deoarece acestea nu sunt sociale, în sensul că nu definesc existența și funcționarea societății, a grupurilor ei componente;

2. se deosebește de contradicție prin faptul că apare ca încheiere a acesteia, ca moment al conștientizării etapei exacerbate a opoziției dintre contrarii;

3. nu trebuie identificat cu modalitățile consacrate de posibila rezolvare a sa ca războiul, revoluția, răscoale, intervenția armată etc.; în acest sens este posibil de

⁵ C.Zamfir, *Strategii ale dezvoltării sociale*, București, Edit. Politică, 1977, p. 44.

⁶ *Idem*, p. 45.

⁷ *Idem*, p. 47.

argumentat că așa cum există o sociologie a războiului poate avea dreptul de existență în cetatea sociologiei și o sociologie a conflictului social:

4. se identifică cu conceptul de criză socială în toate situațiile când aceasta din urmă denotă o anumită stare a sistemului social global, precum și a oricăruia dintre domeniile sale;

5. are o arie mai limitată decât conceptul problemă socială, o problemă socială are șansa de a deveni conflict social;

6. se naște în momentul în care interesele care animă acțiunea grupului uman sau a întregii societăți sunt de neconciliat în mod natural necesitând intervenția unor instrumente care să penetreze bariera dintre grupuri sociale sau grup social și societate;

7. fundamentarea unei opțiuni teoretice sau doar aprioric construită, care diferă de la grup la grup, despre o anumită situație existențială, reprezintă condiția primară a nașterii conflictului social. Acutizarea lui este dependentă de deosebirile de semnificație ale conținutului cognitiv, afectiv și motivațional format în grupurile respective;

8. procesualitatea socială care scapă de sub controlul total al coordonării raporturilor reale dintre segmentele sistemului social este sursa potențială a tuturor conflictelor sociale. Diversitatea reală a receptării cognitive a stărilor disfuncționale reale este cauza apariției conflictului social. „Cel care pornește spre faptă știe ce are de făcut (adică are semnificația lui călăuzitoare – n.n.D.P.) după cum știe și cel în care fapta trezește fapta. Dar firește, știe numai de dreptatea sa, potrivit cu legea care îl însuflețește, umană sau divină”⁸.

3. TIPOLOGIA CONFLICTELOR SOCIALE

Ubicuitatea conflictului social și indistinția conceptuală la care ne-am referit mai sus, fac foarte dificilă încercarea de a desprinde din dinamica socială conflictul social și de a-l limpezi pentru a apărea în adevărata sa realitate. Această încercare implică găsirea acelor criterii cu ajutorul cărora să fie posibil de individualizat conflictul social și apoi evidențierea criteriilor prin care marea diversitate a conflictelor sociale se regăsește în grupări, sistematizări și clasificări întemeiate. Demersul ce trebuie făcut este în esență logic, analiza bazându-se pe datele concrete pe care le furnizează conflictele sociale reale înscrise ca puncte nodale ale dialecticii societății.

În literatura de specialitate există suficiente studii care se ocupă de tipologia războaielor, de analiza fiecărui tip în parte, de tipologia revoluțiilor, a răscoalelor, a altor mișcări de anvergură socială, dar nu am reușit să găsesc un studiu care să pună problema tipologiei adevăratelor conflicte sociale și nu a căilor utilizate pentru rezolvarea lor. În această situație, aria constructivă a demersului nostru se lărgeste foarte mult, cele ce urmează fiind doar o primă schiță care, o dată cu verificarea rezultatelor la care ajungem, necesită ulterioare reconsiderări.

⁸ Constantin Noica, *Povestiri despre om*, București, Edit. Cartea Românească, p. 187.

Postularea ubicuității conflictului social și negarea capacității societății de a-l înlătura din istoria sa nu au darul de a minimaliza posibilitățile care stau la dispoziția grupurilor umane, a societății în ansamblul său, în acțiunile de transformare a stărilor disfuncționale în funcționale, ci doar de a evidenția limitele firești ale înțelegerii adecvate și uniforme a realității disfuncționale de către toți oamenii în fiecare moment al istoriei și al locului geografic. Diversitatea spirituală, imposibilitatea (înfățișată tot mai pregnant în epoca noastră) uniformizării culturale a tuturor creatorilor și consumatorilor de cultură sunt argumente pe care perioada actuală și studiile prospective le pun tot mai clar în evidență. Omul și omenirea pot cunoaște factorii care guvernează conflictele sociale, posibil în totalitate când spontaneitatea socială va fi complet înlăturată, dar aceasta nu înseamnă și înlăturarea conflictelor sociale. Sporirea cantității de informație înmagazinată de sistemul social nu poate conduce la diminuarea considerabilă a procesului social antientropic. Nu este aici locul pentru aprofundarea acestui adevăr la care însă vom reveni în dezvoltarea temei noastre.

Conflictul social este o stare reală disfuncțională în viața socială care atinge însă parametrii care necesită intervenția prin diferite mijloace, doar în momentul în care starea disfuncțională se regăsește în conștiința grupurilor umane ca interese distincte. Aceasta pentru că, la modul general, nici un eveniment social nu are o existență semnificativă până când nu este descoperit. Conflictul social acționează ca o forță uriașă asupra vieții sociale, situându-se la originea schimbării și transformării sociale. Născut din schimbare, conflictul social își găsește împlinirea în schimbare. Desigur că nu este gândul nostru să privilegiem o clasă de conflicte în rolul acestora în schimbarea socială ci doar să subliniem că aceasta are sursele reductibile la conflictul social.

R. Boudon contestă acest fapt, afirmând că „deși schimbarea socială este adesea asociată conflictelor de interese, lucrurile nu stau cu necesitate așa. Inventarea roții a fost probabil o sursă de schimbare tot atât de importantă ca și proprietatea privată asupra mijloacelor de producție... schimbarea socială se poate deci datora conflictelor sau opoziției de interese, decalajelor sau conflictelor (cuvântul conflict având aici sensul de contradicție) între instituții, schimbărilor localizate ce antrenează efecte de iradiere⁹. Este aici clar reflexul înțelegerii conflictului social ca înfruntare socială, deci ca metodă de rezolvare și nu ca stare de incompatibilitate între coordonate ale vieții sociale.

Posibilitatea tipologiei conflictelor sociale devine reală în momentul în care depistăm criteriile diferențierii.

Un prim criteriu pertinent al analizei ni se pare a fi cel al domeniului în care se manifestă. Considerând valabilă structurarea organismului social în patru sisteme parțiale relativ independente: politic, economic, structura socială și creația spirituală, putem constata manifestarea în fiecare din ele, acestea primind numele sistemului social particular. Tot din această perspectivă putem distinge între conflictul social

⁹ R. Boudon, *Efecte perverse și schimbarea socială*, în *Texte sociologice alese*, București, Edit. Humanitas, 1990, p. 165.

global, de sistem, în care sunt angrenate prin tendințe divergente toate sistemele parțiale și conflictul social parțial, de sistem parțial. Conflictul global presupune suprapunerea simultană a dezechilibrelor funcționale prezente în toate sistemele parțiale, adică suprapunerea conflictelor economice cu cele politice, grupale și culturale. Păstrarea sistemului în starea respectivă este iminent amenințată, rezolvarea conflictului conducând, de regulă, la transformări semnificative ale configurației sistemului în toate coordonatele sale și, foarte rar, la readucerea sistemului în starea funcțională anterioară care a generat conflictul global.

După complexitatea lor și tăria cu care solicită rezolvarea este posibilă dihotomia în conflicte complexe și conflicte simple. Acestea din urmă, deși sunt expresia unor disfuncționalități conștientizate, nu presează prea puternic asupra organismului social sau asupra unui segment al acestuia, sunt tolerabile în dinamica socială normală, rezolvarea lor, atâta timp cât sunt sub control conștient, putând fi amânata. Conflictul social complex solicită imediat rezolvarea, aplicarea unor soluții la îndemâna organismului social; în cazul în care aceste soluții nu sunt detectate la timp, conflictul social impune o soluție, este „soluția vieții”. De cele mai multe ori, „soluția vieții”, deși este cunoscută de factorii sociali de intervenție, nu este recunoscută ca valabilă sau compatibilă cu interesele proprii.

După momentul intervenției în dinamica conflictului social putem recunoaște prezența conflictului de lungă durată și a celui de scurtă durată. Primul este acela care „mocnește” în viața socială, putând să se întindă pe o perioadă istorică îndelungată fără să afecteze esențial dinamica socială (contradicția dintre sat și oraș poate ajunge în stare conflictuală, stare care se poate prelungi în lipsa unei soluții care să o atenueze sau chiar să o dezamorseze). Aceasta nu periclitează stabilitatea sistemului social într-o măsură însemnată. Conflictul de scurtă durată are o apariție bruscă (este posibilă conștientizarea dintr-o dată, iluminarea, a unui mecanism social complet disfuncțional) și o rezolvare imediată. În caz contrar, conflictul social periclitează stabilitatea societății. Rezolvarea dată poate aparține forțelor sociale interesate în conservarea stării care a generat conflictul respectiv sau a celor interesate în răsturnarea ordinii existente.

Un alt criteriu al diferențierii care poate fi luat în considerare este acela al soluției care se adoptă pentru rezolvarea conflictului. Putem distinge: conflicte sociale cu soluții violente, conflicte sociale cu soluții neviolente și conflicte sociale fără soluții. Ultimele sunt cele care se resorb în mod natural pentru că procesualitatea socială nu le mai izvorăște existența sau, în același proces, grupul uman implicat în conflict „dispare” de pe scena societății. Formele violente armate (războiul, intervenția militară etc.) sau cele în care sunt utilizate grupuri sociale armate sau forțe organizate și dotate cu armament (revoluția, răscoala, lovitura de stat, acțiuni teroriste) sunt soluții violente posibile ale conflictelor sociale. Ca soluții nonviolente utilizate în practica socială enumerăm aici negocierea, consensul spontan, disputa verbală și scrisă (polemica). Aceste soluții sunt rodul comunicării prin care se transmit și recepționează mesaje¹⁰ care facilitează sau împiedică compatibilitatea

¹⁰ O lucrare importantă în care se dezvăluie rolul comunicării interumane în rezolvarea conflictelor este a lui Harper Nancy, *Human Communication Theory*, New York, 1989.

dintre mecanismele semantice ale grupurilor umane, reprezentând metode rezolutive ale conflictelor sociale sau, dimpotrivă, dovedind că nu sunt compatibile cu genul de conflict la care au fost aplicate. Soluțiile violente evidențiază tocmai întreruperea comunicării, mecanismele semantice ale grupurilor sociale implicate dovedindu-se ireductibile, forța rațiunii fiind înlocuită cu „rațiunea” forței. Rațiunea îmbrăcată în formele nonviolente poate eșua și pentru că, de obicei, grupurile umane refuză concluzii care implică o înfrângere sau evidența incompetenței. Înfrângerea prin puterea logicii dă sentimentul că ești controlat, pe când învinsul prin forță mai poate avea încredere în adevărul său. În acest fel se poate ajunge la soluții violente chiar dacă conflictul poate fi rezolvat și pe altă cale. Situația este valabilă nu doar pentru conflictele interindividuale, așa cum s-ar părea, ci și pentru cele sociale în care sunt implicate grupuri care aderă la aceleași semnificații. Comunitatea de semnificații conduce la reacții identice. Soluții violente vor exista atâta vreme cât vor fi conflicte sociale care le solicită; încercarea în epoca noastră de a le înlătura este un gând frumos, dar utopic. Societatea, grupurile umane, nu au ajuns încă la acea dezvoltare a mecanismelor de semnificație, care să permită compatibilitatea în înțelegerea faptului social, mișcarea socială nu este guvernată încă de „rațiunea filosofică” (C.Noica). Are dreptate, în acest moment al istoriei universale, C.Bouthoul atunci când afirmă: „Dorința de a reglementa sau interzice (războiul n.n.D.P.) prin măsuri juridice pare tot atât de zădărnice, ca și încercarea de a pedepsi printr-o lege faptul de a contracta ciuma sau febra tifoidă”. Am putea rezuma problema soluționării conflictelor prin dezvoltarea a două teorii: teoria coerciției (în care se arată cum partea care deține o forță mai mare își impune interesele) și teoria comunicării colective (în care se arată cum forța rațiunii poate conduce la rezolvarea conflictului și cum poate să prevaleze asupra manifestărilor violente ale comportamentului de grup).

După efectele sociale ale conflictului este posibil să distingem între conflicte sociale majore și conflicte sociale minore. Termenii major și minor nu se referă aici la intensitatea divergenței, opoziției intereselor care dau contur conflictului, ci la sfera în care conflictul respectiv își găsește rezonanța, la forța lui de a naște alte conflicte concomitente cu manifestarea sa sau, mai bine spus, la extensia efectelor, generate de existența sa, în dinamica de ansamblu a vieții sociale. Este de amintit aici analiza pe care Boudon o realizează asupra „efectelor perverse” născute din procese sociale care sunt în cele mai dese cazuri, conflictuale. Distincția între cele două tipuri de conflicte este relativă, deoarece nu se poate stabili în ce condiții cantitative și calitative un conflict este minor și nu major; ea, distincția, sugerează doar o realitate fără să o precizeze, nemijlocit.

Un alt criteriu îl constituie forțele sociale implicate în conflict după care se poate discuta de conflicte sociale generalizate (în care nici un grup social nu este neutru de conflict), conflictele sociale parțiale (în care cel puțin un grup social este indiferent față de conflict) și conflict social dual (tipul cel mai frecvent în care două grupuri sociale clar delimitate sunt implicate cu interese divergente).

După modul lor de apariție, conflictele pot fi spontane și provocate. Conflictele sociale spontane apar prin ordinea firească a lucrurilor, din transformările produse în existența socială în procesul reproducerii sale. Practica socială intervine brutal, mai ales în perioadele de mari transformări în ordinea societății, producând

mutații, în special materiale, deosebit de semnificative. În acest proces apar conflicte sociale, dintre care unele nu pot fi prevăzute sau factorul social implicat în practica socială nu și-a propus să le facă reale. Ele pot fi rodul înțelegerii eronate a dinamismului social, consecințe ale limitelor capacității de înțelegere a mutațiilor din sistemul social, ale conștientizării parțiale a complexității dizarmoniilor sociale.

Istoria unui popor creează asemenea conflicte spontane, Românii au născut conflictul dintre ceea ce este etern și ceea ce trebuie să fie istoric în neamul nostru sau conflictul dintre cele 2 dimensiuni păgână și creștină, ale sufletului românesc, inspirat deslușit de C.Noica în *Pagini despre sufletul neamului românesc*. Conflictele provocate sunt cele care, în opțiunea unui grup uman, pot favoriza, prin rezolvare, îndeplinirea unor interese de grup, dezvoltarea orientată a societății în ansamblul său sau chiar stingerea conflictului principal. Ralph Dahrendorf dezvoltă o asemenea posibilitate, apelând la conceptul de pluralism al conflictelor sociale. În aceste scopuri, ele sunt deliberat provocate, fie prin mijloace propagandistice (când se construiesc semnificații la care aderă o categorie socială și le resping altele – ideologia), fie prin intervenția directă în arhitectura sistemului social.

3. CONCLUZII CARE DESCHID

O analiză sistemică, în limitele pe care le presupune tema noastră, a conflictului social, nu se poate încheia aici ea trebuind să dezvolte o serie de aspecte care în studiul nostru sunt doar amintite. Viziunea sistemică obligă la abordarea cel puțin și a următoarelor probleme:

1. rolul conflictelor sociale în funcționalitatea sistemului social; capacitatea lor organizatoare și dezorganizatoare asupra structurii sistemului social;
2. modul în care coexistența conflictelor sociale din sistemele parțiale se repercutează asupra sistemului social global;
3. exemplificarea tipurilor de conflict, caracterizarea lor în sublinierea rolului fiecărui tip în dinamica și statica socială;
4. capacitatea rezolutivă și de prevenție funcțională a societății; rolul pe care-l dețin structurile formale și informale, precum și ideologia, teoriile științifice și filosofice din fiecare etapă istorică în rezolvarea și nașterea conflictelor sociale;
5. rolul factorilor sociali, în special al efortului de organizare a vieții sociale, în acutizarea conflictelor sociale și modul în care pot fi cunoscuți acești factori;
6. analiza detaliată a soluțiilor pe care le permit conflictele sociale și evidențierea necesității construirii de noi instrumente, acte sociale responsabile, de intervenție de către societate;
7. modul în care perfecționarea aparatului intelectual al tuturor oamenilor și, prin aceasta, devenirea capacității de semnificare unitară a proceselor sociale, afectează ubicuitatea și permanența conflictelor sociale. Se poate deci construi o teorie a eradicării conflictului social care să nu fie utopică?
8. analiza zonelor sistemului social în care „sfârșitul istoriei” în sensul avansat de Hegel, se dovedește viabil în condițiile societății actuale. Este vorba despre nașterea unui consens ideologic național sau mondial cu privire la principalele probleme ale nației sau ale umanității;

9. coordonatele unui model social conflictual și inutilitatea căutărilor în vederea realizării modelului social consensual; argumentele pot veni din istoria reală a umanității din teoria care a relevat particularitățile omului (Freud, inconștientul lui Blaga, psihicul mulțimilor la Le Bon), din componentele obiective permanente ale vieții sociale (puterea, inegalitatea socială, morală, instituții, deosebiri profesionale – șansa de realizare a concepției baha'i etc.);

10. sensul capacității normative (politice, juridice, morale, științifice, religioase) a sistemului social în dinamica conflictului social. Distincția dintre forța rezolutivă a normativității din sistemele sociale parțiale în sisteme sociale cu regimuri politice diferite (totalitare și democratice).

Desigur că elaborarea sistemică a conflictului social trebuie să sufere de limitele oricărei abordări sistemice a domeniului social, adică este preponderent descriptivă și mai puțin analitică. Încercarea noastră își dorește să penetreze această limită prin eliminarea unui loc comun în abordarea sociologică; utilizarea unor concepte. Circumscrierea sferei conceptului de conflict social pe care am realizat-o contribuie substanțial la posibilitatea de a utiliza în studiu și instrumentul analitic. Granița dintre analitic și descriptiv realizată în folosul lucrării este un deziderat pe care dezvoltările ulterioare o vor marca cu precizie.

Tipologia conflictului social pe care am dezvoltat-o rezultă din interpretarea semnificațiilor faptelor sociale pe care istoria umanității și realitatea imediată ni le-a pus la dispoziție. Chiar dacă în mod firesc, nu am putut fi în miezul tuturor conflictelor sociale, aceasta nu reprezintă o piedică esențială sau, după cum scrie Max Weber, „nu trebuie neapărat să fi fost Cezar pentru a-l înțelege pe Cezar”. O extindere a ariei fenomenului social care trebuie investigat face posibilă completarea schemei noastre tipologice și amendarea unora dintre cele constatate în această fază a documentării.